

رهنمودهایی برای آموزش

دستور زبان فارسی

مجموعه فعالیت‌های ارتباطی برای آموزش و یادگیری دستور زبان فارسی

(جلد دوم)

نویسندگان:

دکتر رضامراد صحرایی

(عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

حمید آقایی

(دانشجوی دکتری زبان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی)

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

عنوان و نام پدیدآور	رهنمودهایی برای آموزش دستور زبان فارسی / نویسندگان رضامراد صحرانی، حمید آقایی.
مشخصات نشر	تهران : نشر نویسه پارسی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۲۳۹ صفحه
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۲۸-۸ / (جلد دوم) / ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۲۸-۸ (دوره)
وضعیت فهرست نویسی	فابا
عنوان دیگر	مجموعه فعالیت‌های ارتباطی برای آموزش و یادگیری دستور زبان فارسی.
موضوع	آموزش زبان فارسی
موضوع	فارسی -- دستور -- راهنمای آموزشی Persian language -- Grammar -- Study and teaching
موضوع	معلمان -- راهنمای آموزشی Teachers -- Study and teaching
شناسه افزوده	صحرانی، رضامراد، ۱۳۵۵ -، نویسنده
شناسه افزوده	آقایی، حمید، ۱۳۵۸ -، نویسنده
رده بندی کنگره	PIR۲۶۸۸
رده بندی دیویی	۴۵ / ۰۷
شماره کتابشناسی ملی	۵۸۷۱۰۹۳

رهنمودهایی برای آموزش دستور زبان فارسی

جلد دوم

نویسندگان: دکتر رضامراد صحرایی-حمید آقایی

آتلیه نشر نویسه پارسى : Studio Five

ناشر: نشر نویسه پارسى

دفتر انتشارات: ۰۲۱-۷۷۰۵۳۲۴۶

نماینده گى فروش: کتابفروشى توس: ۰۲۱-۶۶۴۶۱۰۰۷

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۴۵۵۴۵۵۴۱۴۲

وبگاه: www.neveeseh.com

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۲۷-۱

چاپ و صحافى: روز

کليه حقوق محفوظ و متعلق به «نشر نویسه پارسى» است.
تکثیر و انتشار این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، بدون مجوز قبلى و کتبى
ممنوع و مورد پیگیرى قانونى قرار خواهد گرفت.

زبان‌شناسى کاربردى	شماره مسلسل انتشارات
۲۰	۱۳۶

پیشگفتار..... ۹

■ اسم و صفت / ۱۳ ■

۱۵	توضیحات دستوری.....
۲۳	فعالیت‌ها.....
۲۵	۱. مفرد- جمع.....
۲۵	۲. اسم‌نویسی امدادی!.....
۲۷	۳. بازنویسی داستان.....
۲۸	۴. توصیف تصویر.....
۲۸	۵. در جستجوی تصویر (۱).....
۳۰	۶. در جستجوی تصویر (۲).....
۳۱	۷. توصیف تصویر.....
۳۲	۸. تمرکز کنید!.....
۳۳	۹. تعجب‌تان را نشان دهید!.....
۳۴	۱۰. ببین، بکش، بنویس!.....
۳۵	۱۲. تکمیل داستان.....
۳۶	۱۳. قصه‌گویی.....
۳۷	۱۴. مقایسه (۱).....
۳۸	۱۵. مقایسه (۲).....
۳۹	۱۶. ساختن معما.....
۴۰	۱۷. خودمان را مقایسه کنیم!.....
۴۱	۱۸. ترین‌ها در کلاس!.....
۴۱	۱۹. ترین‌ها در جهان!.....
۴۲	۲۰. حدس زدن صفت‌ها.....
۴۳	۲۱. افزودن صفت به متن.....
۴۴	۲۲. حلقه مقایسه.....

■ ضمیر / ۴۵ ■

۴۷	توضیحات دستوری.....
۵۱	فعالیت‌ها.....
۵۳	۱. پیدا کردن پاسخ مناسب.....
۵۴	۲. تکمیل پرسش‌نامه.....
۵۵	۳. حدس بزن مالِ کیه؟.....
۵۶	۴. مکالمه.....
۵۷	۵. تغییر ضمیرها.....

۵. ساختن دستورالعمل ۵۷
۶. برچسب گذاری ۵۸

■ قید / ۶۱ ■

- توضیحات دستوری ۶۳
- فعالیت‌ها ۶۵
۱. پانتومیم ۶۷
۲. هر چند وقت یک بار! ۶۸
۳. حلقه داستان ۶۸
۴. بازنویسی داستان ۷۰

■ حرف اضافه / ۷۱ ■

- توضیحات دستوری ۷۳
- فعالیت‌ها ۷۷
۱. چیدمان ۷۹
۲. توصیف تصویر ۸۰
۳. چی کجاست؟ ۸۱
۴. دست به دست ۸۱
۵. داستان نویسی ۸۲
۶. بازنویسی داستان ۸۳
۷. حلقه حافظه ۸۴
۸. بین و بگو! ۸۵
۹. توصیف تصویر ۸۵

■ «را» / ۸۹ ■

- توضیحات دستوری ۹۱
- فعالیت‌ها ۹۵
۱. مرتب سازی ۹۷
۲. چالش درج «را» ۹۸
۳. حلقه حافظه «را» ۹۹

■ معلوم و مجهول / ۱۰۱ ■

- توضیحات دستوری ۱۰۳
- فعالیت‌ها ۱۰۷
۱. فهرست کارهای انجام شده ۱۰۹
۲. گزارش شورای شهر! ۱۱۰
۳. چه کارهایی باید انجام شود؟ ۱۱۱
۴. تبدیل معلوم به مجهول ۱۱۲
۵. تغییرات شهر ۱۱۲

■ حرف ربط / ۱۱۵ ■

۱۱۷	توضیحات دستوری
۱۲۱	فعالیت‌ها
۱۲۳	۱. از اول به آخر - از آخر به اول!
۱۲۴	۲. حلقه «همین که...»
۱۲۵	۳. پانتومیم
۱۲۶	۴. با وجود این که ...
۱۲۷	۵. پیدا کردن علت
۱۲۸	۶. یک پیشنهاد بهتر!
۱۲۹	۷. حلقه هدف
۱۳۰	۸. بدون اینکه

■ ساختار موصولی / ۱۳۳ ■

۱۳۵	توضیحات دستوری
۱۳۹	فعالیت‌ها
۱۴۱	۱. بازنویسی داستان
۱۴۱	۲. طراحی معما
۱۴۲	۳. در جستجوی فرد مورد نظر!
۱۴۳	۴. توصیف جاذبه‌های گردشگری
۱۴۴	۵. حدس‌های چه کسی درست‌تر است؟

■ جمله‌های شرطی / ۱۴۷ ■

۱۴۹	توضیحات دستوری
۱۵۳	فعالیت‌ها
۱۵۵	۱. حدس زدن واکنش‌ها!
۱۵۶	۲. راه حل‌ها
۱۵۷	۳. پیش شرط!
۱۵۸	۴. خرافات (۱)
۱۵۹	۵. خرافات (۲)
۱۵۹	۶. در شرایط مختلف
۱۶۰	۷. حلقه غیرمتمم‌ها
۱۶۳	کاربرگ‌ها
۲۳۴	جدول مصدرها و ریشه‌های حال و گذشته
۲۳۹	منابع

آموزش زبان دوم/خارجی، در سدهٔ اخیر، شاهد چند تحول بنیادین بوده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. حرکت از روش‌های سنتی آموزش زبان مبتنی بر دستور زبان به رویکردها و روش‌های نوین مبتنی بر ارتباط؛

۲. حرکت از برنامه‌های درسی دستور-محور به برنامه‌های درسی ارتباط-محور؛

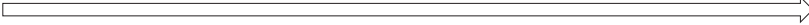
۳. حرکت از آزمون‌های ساختارگرا به آزمون‌های ارتباطی و معناگرا

این سه تحول، بر تمامی ساحت‌های اصلی آموزش زبان دوم/خارجی تأثیر گذاشته است. مرکز ثقل تمام این تحولات، نقش و جایگاه «دستور» در آموزش زبان دوم/خارجی است.

در ساحت روش‌های آموزش، ما از روش‌هایی که آموزش زبان را با آموزش دستور زبان برابر می‌دانستند (مانند روش دستور-ترجمه و شنیداری-گفتاری) عبور کردیم؛ در ادامه، به روش‌ها و رویکردهایی رسیدیم که دستور زبان را به طور کامل از برنامهٔ آموزشی حذف کردند (مانند روش طبیعی، روش واژگانی، روش پاسخ فیزیکی کامل، و همهٔ روش‌های انسان‌گرایانه). این روش‌ها معتقد بودند که «دستور» آموزش‌دانی نیست و کلاس، کتاب و معلم، نمی‌توانند نقشی در یادگیری آن داشته باشند.

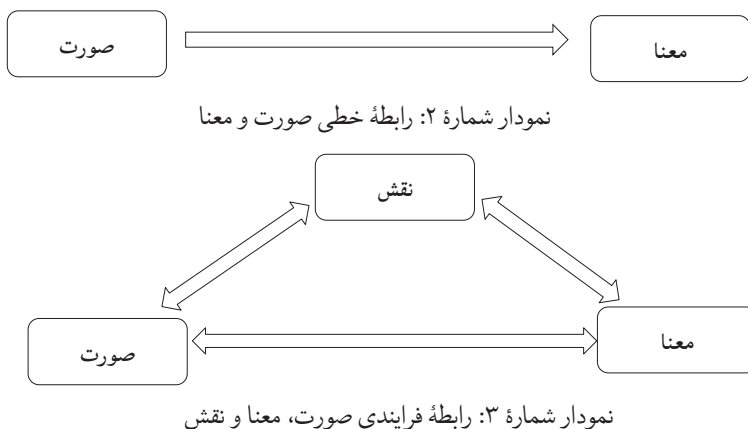
اکنون و از حدود سال ۲۰۰۰ به بعد، به رویکردهای منطقی رسیده‌ایم که نه آموزش زبان را به معنای آموزش دستور می‌دانند و نه آن را به طور کامل از برنامهٔ درسی حذف می‌کنند. این رویکردها که ذیل عنوان کلی «دستور آموزشی» مطرح می‌شوند، به «تمرکز بر صورت» تأکید می‌ورزند، اما آن را به خدمت معنا و ارتباط در آورده‌اند. این مسیر پیشرفت، در دو ساحت برنامه‌ریزی درسی و آزمون‌سازی زبان نیز رخ داده است و می‌توان آن را در قالب پیوستار زیر نمایش داد:

آموزش زبان = آموزش صورت + معنا آموزش زبان = آموزش معنا (ارتباط) آموزش زبان = آموزش صورت (دستور)

دستور آموزشی	دستور توصیفی	دستور تجویزی
برنامهٔ درسی تکلیف-محور	برنامهٔ درسی محتوا-محور	برنامهٔ درسی ساخت‌گرا
آزمون‌های ارتباطی و معناگرا	آزمون‌های مهارتی	آزمون‌های دستور-محور

همان‌گونه که نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد، نوع نگاه پژوهشگران و مدرسان زبان به «دستور»، برنامه‌دستی، روش تدریس و حتی نحوه‌آزمون‌سازی را تعیین می‌کند؛ پس می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که عصاره‌همه پژوهش‌های نظری و کاربردی در حوزه آموزش زبان دوم/خارجی، طرح «دستور آموزشی» است. در این دستور علاوه بر رابطه بین صورت و معنی، بر رابطه بین این دو و نقش ارتباطی نیز تأکید می‌شود. این بدان معناست که رابطه خطی بین صورت و معنی (نمودار شماره ۲) به رابطه فرایندی آنها با نقش منجر شده است (نمودار شماره ۳).

امروزه، آموزش دستور در صورتی منجر به یادگیری زبان می‌شود که از اصول زیر تبعیت کند:

۱. هم از روش قیاسی بهره بگیرد و هم از روش استقرایی؛
۲. هم بر توسعه دانش خبری/محض تأکید بورزد و هم بر توسعه دانش روندی/کاربردی؛
۳. از تکالیفی استفاده کند که به روشنی رابطه بین صورت دستوری و نقش ارتباطی آن را مورد توجه قرار دهند؛

۴. مبتنی بر فنون تجربی موفق از این جمله باشند: الف) فنون بازتولیدی؛ ب) فنون خلاق و ابتکاری؛ پ) تکنیک‌های تقویت درونداد؛ ت) تکنیک‌های ارتقای آگاهی.

کتابی که در دست شماست، تلاشی است برای آموزش دستور زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان مبتنی بر یافته‌های نوین زبان‌شناسی کاربردی و اصول چهارگانه فوق. فعالیت‌های آموزشی موجود در کتاب حاضر، برگرفته از منابع مختلف از جمله کتاب «سرگرمی با دستور» و تجربه‌های مؤلفان در آموزش دستور زبان فارسی است که در دو جلد ارائه می‌شود؛ جلد نخست، عمدتاً زمان‌های دستوری را دربرمی‌گیرد و در جلد دوم، به سایر موضوعات از جمله اسم، صفت، قید، حروف ربط و اضافه، معلوم و مجهول، جمله‌های شرطی و موصولی پرداخته می‌شود. ساختار هر فصل شامل دو بخش عمده توضیحات دستوری و فعالیت‌ها است. در بخش توضیحات دستوری تلاش شده است مهم‌ترین نکته‌های ساختنی و کاربردی مرتبط با مباحث دستوری مورد نظر ارائه

شود. بخش فعالیت‌ها نیز مجموعه‌ای از فعالیت‌های ارتباطی را برای آموزش مبحث مورد نظر ارائه می‌کند. تمامی فعالیت‌های این بخش در قالب‌های دوفره، گروهی یا کلاسی سامان داده شده است. آموزش مباحث و ارائه فعالیت‌ها لزوماً بر اساس ترتیب آموزشی نیست و انتخاب هر مبحث یا فعالیت، به برنامه آموزشی مورد نظر مدرسان بستگی دارد. همچنین، برخی از فعالیت‌ها را می‌توان به عنوان یک تکلیف کامل در کلاس اجرا کرد؛ برخی دیگر را به عنوان پیش تکلیف، و برخی نیز به عنوان پس تکلیف قابل اجرا هستند. در هر فعالیت، مواد آموزشی، دامنه فعالیت، سطح، زمان و نحوه اجرای فعالیت و سایر نکات مفید و کاربردی ذکر شده است. منظور از مواد آموزشی وسایل یا تمهیداتی است که ضروری است مدرس پیش از آغاز کلاس برای انجام آن فعالیت فراهم کند. در این بخش و برای اکثر فعالیت‌ها، کاربرگ‌هایی در نظر گرفته شده است. تمامی کاربرگ‌های مرتبط با فعالیت‌های مختلف، در انتهای کتاب قرار دارد. محتوای در نظرگرفته شده برای این کاربرگ‌ها را می‌توان از نظر حجم و سطح دشواری با توجه به سطح فارسی‌آموزان، زمان و شرایط کلاس تعدیل کرد. منظور از دامنه فعالیت، تناسب آن با سطح زبانی فارسی‌آموزان است؛ در مورد برخی از فعالیت‌ها دو یا سه سطح زبانی به عنوان دامنه فعالیت ذکر شده است و این بدان معنا است که بنا بر تشخیص معلم، این فعالیت برای آموزش، تثبیت یا مرور آن موضوع در سطوح مختلف می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. زمانی که برای هر فعالیت پیشنهاد شده، یک زمان تقریبی است و با توجه به شرایط کلاس و نحوه اجرای فعالیت، این زمان می‌تواند تغییر کند. نحوه اجرای هر فعالیت بخش عمده توضیحات آن را در برمی‌گیرد که در قالب یک دستورالعمل ارائه شده است. همچنین در انتهای برخی از فعالیت‌ها، شیوه‌های دیگری نیز برای اجرای فعالیت پیشنهاد شده است. هم‌چون سایر موارد، مدرسان با خلاقیت خود می‌توانند برای هر فعالیت شیوه‌های مشابه دیگری نیز طراحی کنند تا با توجه به شرایط کلاس، بهترین نتیجه ممکن از فعالیت حاصل شود.

در پایان، ضمن تقدیم این کتاب به تمامی مدرسان ایرانی و غیرایرانی زبان فارسی، مشتاق دریافت نظرات و پیشنهادها ارزشمند آنها خواهیم بود. در اینجا، لازم می‌دانم از نشر نویسه پارس، به ویژه جناب آقای احمدی، مدیر این انتشارات، که به انتشار مجموعه آموزشی «رهنمودهایی برای آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان» همت گمارده‌اند، صمیمانه تشکر نمایم. کتاب حاضر، بخشی از مجموعه مذکور است که امید آن می‌رود به ساده‌سازی و اثربخشی آموزش‌های کلاسی زبان فارسی کمک نماید.

رضامراد صحرانی

دانشیار رشته زبان‌شناسی و آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان

دانشگاه علامه طباطبائی

اسم و صفت

توضیحات دستوری

فعالیتها

- نکته‌ها (اسم):
۱. اسم کلمه‌ای است برای نامیدن شخص، حیوان، چیز، مفهومی و غیره. اسم می‌تواند جمع بسته شود؛ علامت نکره بگیرد؛ پیش از آن صفت اشاره آورده شود؛ و همچنین می‌تواند صفت یا مضاف‌الیه بگیرد.
 ۲. اسم مفرد در فارسی علامت خاصی ندارد اما اسم جمع را می‌توانیم با اضافه کردن علامت‌های «-ها»، «-ان»، «-ات»، «-ین»، «-ون» به اسم مفرد بسازیم و یا در بعضی موارد، می‌توانیم از «جمع مکسر» استفاده کنیم.
 ۳. با علامت جمع «-ها»، تقریباً می‌توان همه اسم‌ها را جمع بست.
به عنوان نمونه:
کتاب- کتاب‌ها، دریا- دریاها، پسر- پسرها، گل- گل‌ها، خوبی- خوبی‌ها
 ۴. عموماً از علامت جمع «-ان»، برای جمع بستن بعضی جانداران و بعضی از اعضای بدن استفاده می‌شود.
به عنوان نمونه:
زنان، مردان، دختران، پسران، کودکان، دوستان، درختان، گیاهان، چشمان، انگشتان
 ۵. در صورتی که حرف آخر اسم، مصوت‌های «ا» یا «و» باشد، بین اسم و «-ان» واج «-ی» درج می‌شود.
به عنوان نمونه:
آقا + ان = آقا^{یان}، دانشجو + ان = دانشجو^{یان}
 ۶. در صورتی که حرف آخر اسم، مصوت «ی» باشد، بین اسم و «-ان» صرفاً در تلفظ واج «-ی» درج می‌شود و در نوشتار اسم جمع تغییری ایجاد نمی‌کنیم.
به عنوان نمونه:
ماهی + ان = ماهی^{ان}
 ۷. در صورتی که حرف آخر اسم، مصوت «ه» باشد، بین اسم و «-ان» از

صامت «گ» استفاده می‌کنیم.

به عنوان نمونه:

پرنده + ان = پرندگان، خزنده + ان = خزندگان، درنده + ان = درندگان،

ستاره + ان = ستارگان*

۸. در بعضی از اسم‌ها که می‌توانند هر دو علامت «-ها» و «-ان» را بگیرند،

یکی از این علامت‌ها به دلایلی، از جمله راحت‌تر بودن تلفظ، ترجیح دارند.

به عنوان نمونه:

«کودکان» بر «کودک‌ها»، «بچه‌ها» بر «بچگان»، «آقایان» بر «آقاها» و

«خانم‌ها» بر «خانمان» ترجیح دارند.

۹. علامت جمع «-ات»، عربی است و برای جمع بستن برخی از کلمه‌هایی

به کار می‌رود که از عربی وارد فارسی شده‌اند.

به عنوان نمونه:

انتخابات، اختراعات، امتحانات، اعتقادات، خدمات، امکانات،

اشتباهات، جملات، کلمات، لحظات، تحصیلات، قطرات، اثرات

۱۰. علامت «-جات» در آخر واژه‌هایی می‌آید که به مصوت‌های «ه هـ»،

«ا»، «ی» و «و» ختم می‌شوند و انواع آن چیز را نشان می‌دهد.

به عنوان نمونه:

ترشیجات (انواع ترشی)، شیرینی‌جات (انواع شیرینی)، کارخانه‌جات

(انواع کارخانه)، داروجات (انواع دارو)، سبزیجات (انواع سبزی)

۱۱. علامت‌های جمع «-ین» و «-ون» مخصوص کلمه‌های عربی است و

فقط در مورد برخی از کلمه‌های عربی رایج در فارسی استفاده می‌شود.

به عنوان نمونه:

معلولین، ساکنین، غایبین، حاضرین، مسئولین، روحانیون

* واژه «ستاره» ظاهراً استثنایی بر قاعده نکته ۴ است.